

Чугунов І. Я.,

доктор економічних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України,
керівник Державної установи
“Академія фінансового управління”
Міністерства фінансів України,

Крючкова Н. М.,

старший викладач кафедри економічної теорії
та історії економічної думки
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

ПОДАТКОВА АРХІТЕКТОНІКА ЯК ІНСТРУМЕНТ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

У процесі становлення розвинених економічних відносин в Україні важливою є розбудова виваженої, ефективної податкової системи, яка повинна забезпечувати формування доходної частини державного та місцевих бюджетів, відповідне регулювання в розрізі галузей економіки, адміністративно-територіальних одиниць, доходів населення.

Раціональне використання податкового регулювання, що ґрунтується на основних принципах побудови архітектонічних систем, є складовою фінансового механізму економічного розвитку. Податкова система є одним із головних інструментів фінансово-економічної стратегії розвитку країни. Відносини між податком і економічним розвитком розглядаються найчастіше в контексті впливу зміни макроекономічних показників на податкові надходження та податку на економічний розвиток, що відображено у численних наукових працях вчених-економістів. З метою здійснення аналізу довгострокових ефектів від оподаткування в рамках неокласичної моделі економічного розвитку розглянемо основні категорії податків.

Функція виробництва представлена функцією Кобба-Дугласа з урахуванням науково-технічного прогресу. Передбачається, що економіка виробляє єдиний, однорідний продукт, досконала конкуренція діє на ринках товарів і факторів виробництва, інвестування визначається доступними заощадженнями, що зменшує потенційні дисбаланси в короткостроковому періоді, залежить від функціонального розподілу доходів і схильності до заощадження різних груп населення; вводяться також припущення щодо урядових видатків, які є споживчими видатками, підприємства розподіляють доходи у вигляді акцій, економіка є закритою системою.

Застосуємо таку систему рівнянь:

$$Y = (1-t_c)C + G + \Delta K; \quad (1)$$

$$(1-t_y)Y = w + r; \quad (2)$$

$$T = t_y^* Y + t_c^* C + t_p^* r^* K + t_k^* K + t_w^* w; \quad (3)$$

$$G = T; \quad (4)$$

$$Y = A^* e^{y^*t} K^\pi L^{1-\pi}; \quad (5)$$

$$L = L_0^* e^{y^*t}; \quad (6)$$

$$w = (1-t_y)(1-\pi) y ; \quad (7)$$

$$K = K_c + K_w ; \quad (8)$$

$$\Delta K_c = s [(1-t_p) r - t_k] K_c ; \quad (9)$$

$$\Delta K_w = s_w [((1-t_p) r - t_k) K_w + (1-t_w) w , \quad (10)$$

де Y – чистий національний продукт; K – чистий запас капіталу; K_c – дохід від акцій капіталовласників; K_w – дохід від акцій працюючих; L – активне населення; C – частка споживання (включаючи податки); G – державні видатки; T – податкові збори; y – частка національного продукту (ЧНП) на душу населення $\frac{Y}{L}$; y_c – доступний дохід капіталовласників на душу активного населення; y_w – доступний дохід трудящих на душу активного населення; w – реальна зарплата на душу населення до оподаткування; r – оборотність капіталу на душу населення до оподаткування; k – продуктивність капіталу $\frac{Y}{K}$; g – схильність держави до видатків; s_c – схильність капіталовласників до заощаджень; s_w – схильність працівників до заощаджень; s – сукупна схильність до заощаджень; t_c – рівень оподаткування споживання; t_y – рівень оподаткування доданої вартості; t_w – рівень оподаткування заробітної плати; t_p – рівень оподатковування доходів; t_k – рівень оподаткування майна; λ – рівень росту активного населення; p – “природний” рівень росту; Υ – рівень науково-технічного прогресу; π – прибуток до оподаткування у ЧНП; z – частина капіталу капіталовласників у сукупному капіталі $\frac{K_c}{K}$; * – вказує на рівноважне значення в довгостроковій перспективі.

K Рівняння (1) виражає умову рівноваги між пропозицією благ, з одного боку, та приватним і державним попитом – з другого. Рівняння (2) вказує, що всі доходи, одержувані за допомогою факторів виробництва, вичерпують вартість чистого продукту. Рівняння (3) описує сукупність стягнутих податкових зборів, тоді як рівняння (4) відображає обмеження у вигляді бюджетної рівноваги держави. Рівняння (5) подає вид функції виробництва і рівняння (7) показує, що фактори виробництва оплачуються відповідно до граничної продуктивності. Рівняння (8) вказує на те, що фінансовий капітал перебуває в розпорядженні частково капіталовласників, частково працівників, і рівняння (9) і (10) описують утворення заощаджень, тобто інвестування, накопичувані кожною соціальною групою (передбачається, що $0 \leq s_c, s_w < 1$).

Важливим є визначення не лише рівня податкового навантаження, а й оптимальної податкової структури.

Рівноважне значення основних показників є таким:

– відношення продуктивність–капітал:

$$k^* = \frac{p + s_c t_k}{(1-t_y)(1-t_p)\pi s_c} ; \quad (11)$$

– чистий рівень доходу:

$$(1-t_p)r^* - t_k = \frac{p}{s_c}; \quad (12)$$

– рівень чистої зарплати:

$$(1-t_w)w^* = (1-t_w)(1-t_y)(1-\pi)y^*; \quad (13)$$

– частина капіталу в руках працівників:

$$(1-z^*) = \frac{s_w}{s_c - s_w} \frac{1-\pi}{\pi} \frac{1-t_w}{1-t_p} \left(1 + \frac{s_c}{p} t_k\right); \quad (14)$$

– продуктивність на одного працівника:

$$y^* = A^{(1-\pi)} e^{(1-p)k^{*1-\pi}}; \quad (15)$$

– доступний дохід на одного працівника:

$$y_w^* = (1-t_w)(1-t_y)(1-\pi) \left[1 + \frac{s_w}{s_c - s_w}\right] y^*; \quad (16)$$

– доступний дохід капіталовласників на одного працівника:

$$y_w^* = (1-t_y) \left[\frac{(1-t_p)\pi}{1 + \frac{s_c}{p} t_k} - \frac{s_w}{s_c - s_w} (1-\pi)(1-t_w) \right] y^*; \quad (17)$$

– середня схильність до заощадження:

$$S^* = \frac{(1-t_y)(1-t_p)\pi s_c}{1 + \frac{s_c}{p} t_k}. \quad (18)$$

Відносна частина капіталу, якою володіють власники у довгостроковій перспективі, виводиться з рівняння (11).

Визначимо, у якому напрямку зміна одного з податкових параметрів впливає на відповідні характеристики з урахуванням показника еластичності.

Проаналізувавши рівноважні значення наведених характеристичних змінних, можна зазначити, що:

- високий рівень оподаткування доданої вартості, прибутку відповідає низькому рівноважному рівню продуктивності на душу населення, проте цей рівень не залежить від податку на споживання та доходи, оскільки ці податки здійснюють перехід від приватного до державного споживання, і через те, що прагнуть зменшити дохід соціальних груп, їх заощадження, а значить нагромадження капіталу, зокрема заощадження капіталовласників, замінюють собою заощадження працівників. Багатство перших збільшується, тоді як других – зменшується, тобто діє принцип паретооптимальності;

- оподаткування впливає на розподіл багатства між соціальними категоріями: податкова політика здійснює розподіл, отриманий не в результаті перерозподілу відповідних рівнів доходу й майна, але шляхом зміни цих рівнів. Податок на доходи схильний зменшувати частину багатства, наявного в розпорядженні працівників, на певний термін та збільшувати частину багатства капіталовласників, податок на прибуток і податок на майно призводять, як правило, до зворотного ефекту;
- нагромадження капіталу залежить від доступності заощаджень, зниження рівноважного рівня запасу капіталу призводить до зниження продуктивності на душу населення, зменшення наявного доходу працівників. Підвищення рівня податку на зарплату впливає на збільшення доходів капіталовласників у довгостроковому періоді, підвищення податку на прибуток спричиняє зменшення доходу працівників, структура наявного доходу є постійною, хоча відносна частка у загальному сукупному доході визначається під впливом розмірів і структури податків; доступний дохід, тобто дохід після сплати податків, являє собою відношення $\frac{S_w}{S_c - S_w}$ до доступного доходу зарплатного походження;
- рівень доходу після оподаткування в довгостроковій перспективі дорівнює відношенню “природного” рівня економічного зростання до схильності до заощадження; підвищення рівня оподаткування зумовлює скорочення чистого розміру зарплат.

Частина національного доходу, що заощаджена, також у довгостроковій перспективі залежить від податкової структури, навіть у випадку, коли прагнення до заощадження стосовно доступного доходу капіталовласників є постійним, загальна схильність до заощадження залежить від податку на додану вартість, податку на дохід, податку на майно, тому що збільшення цих податків призводить до зниження наявного доходу, тобто можливостей нагромадження.

Дослідження впливу оподаткування за відповідний період має не лише аналізувати напрям впливу зміни податку на певну економічну характеристику, але й намагатися виміряти результати такого впливу. Для цього розраховано еластичність значення низки характеристик відповідно до кожного виду оподаткування.

Уявімо вплив, що справляє у довгостроковому періоді податкова структура на значення основних показників економічного зростання. Зміна податкових параметрів спричинить у короткостроковому періоді певну зміну значення економічних показників, але в довгостроковій перспективі зазначені зміни можуть мати відповідні особливості (таблиця).

Таблиця

Вплив податкової структури на значення основних параметрів економічного розвитку

Змінні	Параметр			
	t_y	t_p	t_k	t_w
k^*	$\frac{t_y}{1-t_y}$	$\frac{t_p}{1-t_p}$	$\frac{1}{1+\frac{\rho}{s_c t_k}}$	0
y^*	$-\frac{\pi}{1-\pi} \frac{t_y}{1-t_y}$	$-\frac{\pi}{1-\pi} \frac{t_p}{1-t_p}$	$-\frac{\pi}{1-\pi} \frac{1}{1+\frac{\rho}{s_c t_k}}$	0
$1-z^*$	0	$\frac{t_p}{1-t_p}$	$\frac{1}{1+\frac{\rho}{s_c t_k}}$	$-\frac{t_w}{1-t_w}$
z^*	0	$-\frac{t_p}{1-t_p} \frac{1-z^*}{z^*}$	$-\frac{1}{1+\frac{\rho}{s_c t_k}} \frac{1-z^*}{z^*}$	$\frac{t_w}{1-t_w} \frac{1-z^*}{z^*}$
y_w^*	$-\frac{1}{1-\pi} \frac{t_y}{1-t_y}$	$-\frac{\pi}{1-\pi} \frac{t_p}{1-t_p}$	$-\frac{\pi}{1-\pi} \frac{1}{1+\frac{\rho}{s_c t_k}}$	$-\frac{t_w}{1-t_w}$
y_c^*	$-\frac{1}{1-\pi} \frac{t_y}{1-t_y}$	$-\frac{\pi}{1-\pi} \frac{t_p}{1-t_p} - \frac{1}{z^*} \frac{t_p}{1-t_p}$	$-\frac{\pi}{1-\pi} \frac{1}{1+\frac{\rho}{s_c t_k}} - \frac{1}{z^*} \frac{1}{1+\frac{\rho}{s_c t_k}}$	$\frac{t_w}{1-t_w} \frac{1-z^*}{z^*}$
$(1-t_w)w^*$	$-\frac{1}{1-\pi} \frac{t_y}{1-t_y}$	$-\frac{\pi}{1-\pi} \frac{t_p}{1-t_p}$	$-\frac{\pi}{1-\pi} \frac{1}{1+\frac{\rho}{s_c t_k}}$	$-\frac{t_w}{1-t_w}$
s^*	$-\frac{t_y}{1-t_y}$	$-\frac{t_p}{1-t_p}$	$-\frac{1}{1+\frac{\rho}{s_c t_k}}$	0

Доцільним є визначення ефективного шляху розвитку економіки у взаємозв'язку з податковою архітектонікою, яка ґрунтується на оптималь-

ній структурі податків. Для вирішення питання оптимізації податкової структури необхідно насамперед обрати відповідний критерій. Низку критеріїв оптимальності, які застосовуються у сфері економічної політики, можна звести до критеріїв щодо:

- прибутку, національного доходу, наявного доходу працівників або капіталовласників;
- багатства, відносної частки багатства працівників або капіталовласників;
- споживання, приватного споживання на душу населення або загального споживання.

Припустимо, що прагнення до максимізації цілей економічної політики за допомогою податкових параметрів здійснюється при обмеженні, що закладено в сталості відношення g до ЧНП, спрямованого на державні видатки, тобто $g = \bar{g}$. Основним питанням є вибір параметрів податків при визначеному загальному обсязі податкових надходжень відповідно до державних видатків. Сукупність рівнів оподаткування має задовольняти умову:

$$\bar{g} = (1-t_c) \left[\left(t_p + \frac{t_k}{r} \right) (1-t_y)\pi + t_w(1-t_y)(1-\pi) + t_y \right] + t_c(1-s), \quad (19)$$

що у разі довгострокової рівноваги можна записати як:

$$1-\bar{g} = (1-t_c)(1-t_y) \left[\frac{\pi(1-t_p)}{1+\frac{s_c}{\rho}t_k} + (1-t_w)(1-\pi) \right] + \frac{t_c(1-t_y)\pi s_c(1-t_p)}{1+\frac{s_c}{\rho}t_k}. \quad (20)$$

Якщо обрати за мету підвищення продуктивності, рівняння (15) показує, що u^* є максимальним, коли рівноважне співвідношення продуктивність – капітал k^* є мінімальним, відповідно до відношення (11) потрібно, щоб $t_y = t_p = t_k = 0$. Тоді межа “можливостей оподаткування” матиме вигляд:

$$1-\bar{g} = (1-t_c)[1-(1-\pi)t_w] + t_c\pi s_c. \quad (21)$$

Показники t_c і t_w , які задовольняють це відношення, максимізують продуктивність у довгостроковому періоді, значеннями варіювання для t_c є $\left[0, \frac{g}{1-\pi s_c} \right]$, t_y $\left[0, \frac{\bar{g}}{1-\pi} \right]$. Для максимізації національного доходу при довгостроковому зростанні доцільним є обмеження використання ПДВ, податку на доходи й майно, підвищення значимості податку на споживання, податку на заробітну плату із залученням механізму врівноваження для кожного виду податку. З метою максимізації чистого приватного споживання варто обрати таку податкову структуру, до якої включено податок на споживання t_c і податок на заробітну плату t_w . Це пояснюється можливостями споживання приватних осіб, значення яких відповідають національному

продукту за умови, що податкова структура не позначається негативно на нагромадженні капіталу. Таким чином:

$$1 - \bar{g} = (1 - t_c) [\pi + (1 - t_w)(1 - \pi)] + t_c \pi s_c. \quad (22)$$

Якщо метою є сукупне споживання, то прийнята податкова структура не відрізняється від попередньої, тобто $t_y = t_p = t_k = 0$. Лише податок на споживання й податок на дохід у вигляді зарплати мають бути встановлені, але зазначене необхідно здійснити таким чином, щоб схильність до заощадження дорівнювала одиниці, що припускає загальну рівноважну схильність до заощадження, стосовно національного доходу, $s^* = \pi$. Область варіювання

податку на зарплату відповідає області варіювання податку на споживання, тобто $\left[0, \frac{\bar{g}}{1 - \pi} \right]$.

Таким чином, податок на споживання й податок на доходи є достатньо оптимальними формами оподаткування. Їх доцільно використовувати спільно у випадку, якщо метою є максимізація споживання згідно з моделлю, побудованою за гіпотезою, відповідно до якої доходи, яким би не було їхнє соціальне призначення, незважаючи на індивідуальний розподіл прибутку, є одним з основних чинників у визначенні нагромадження капіталу. У свою чергу, таке нагромадження є умовою одержання доданих вартостей для більшої частини характеристичних змінних на шляху збалансованого економічного розвитку в довгостроковому періоді. Податок на споживання і податок на зарплату здійснюють перерозподіл приватного споживання у напрямку державного споживання, дають змогу фінансувати частину встановленого обсягу державних видатків, суттєво не впливаючи на нагромадження.

Податок на доходи й податок на майно характеризуються обмеженою ефективністю: вони мають оптимальну форму оподаткування лише тоді, якщо метою є максимізація відносної частини багатства, що перебуває у власності працівників за певний період. Якщо обрана концепція ПДВ з погляду споживання, то цей податок ототожнюється з податком на споживання й виявляє достатньо оптимальну форму оподаткування.

Функція податку не обмежується фінансуванням бюджетних видатків або стабілізацією рівня економічної діяльності, податок також впливає на визначення структури виробництва й розподілу доходів. Податкова політика покликана не лише надати можливість здійснити фінансово-економічне регулювання в короткостроковому періоді, вона є однією з визначальних складових макроекономічної динаміки в довгостроковому періоді. Подальше розкриття змісту податкової архітектури як інструменту економічного розвитку позитивно позначиться на збалансованості бюджетно-податкових відносин та ефективності розбудови державних фінансів.